

коли цю саму теорію голосять українські соціально-демократи устами „нашого Собельзона“, того, що вивуває на еміграції для України економістів — то цим панкам з їх „розумом“ треба ударити по пальцях і перестерігти перед цілою їх компанією наш нарід...

Отак при денному світлі виглядає соціально-демократичний „національний ідеал“. Ці люди можуть прожити ще 100 літ, а все лишуться отими Матюшами з його „Гусями“: пара викутих перестарілих формул і безнадійне нерозуміння оточуючої дійсності. І мають ще відвагу ставати в позу „критиків“!

Д.м. Донцов

Агонія большевизму

І Еклезіяст.

Виставлена мною теза про кінець російської революції — підтверджується новими фактами.

Севастопіль, Цусіма і Таненберг — ось три вогненні дороговкази на шляху, яким котиться взад натиск Росії: на південь, схід, захід. По Севастополі (1855) скінчилися російські мрії про Стамбул, а Чорне море — хоч і перестало бути замкнутим, але ключ від нього — в руках противників Москви; з Цусіми — зродилося нинішнє Манджукю, втрата східно-китайської дороги і загроза Сибіру; Таненберг — зліквідував Петра I. і Івана IV. над Балтиком, а в дальшій консеквенції — створив ряд незалежних держав над Ризьким, Ботницьким і Фінським заливами, і змусив Леніна звернутися з Петербурга, який він, утікаючи з нього до Москви — з браку почуття гумору — охрестив Ленінградом.

Большевизм був галасливо-претенсійною спробою затримати невблаганий процес розкладу імперії. Затримати — новою ідеєю і новим абсолютизмом, що їх несла на своїх плечах нова еліта — компартія. Року Божого 1933-го з всякою певністю можемо сказати, що ця спроба дістала в лоб.

Не треба давати себе дурити реклямі, ані Літвінову. Давніше — ніхто ССРСР не визнавав, і всі — його боялися. Тепер — всі майже його визнають, і — ніхто не боїться. Давніше торгував ССРСР мало з ким, але зате — було чим. Тепер торгує Москва з усіма — але нема чим, експорт треба скорочувати. Давніше, хоч ізольовані в Європі, пани ситуації в Китаю, загрозили в Індії — Совіти мали міцну позицію в світі. Нині — забезпечивши себе кількома пактами неагресії — Совіти не тільки нікому вже не грозять, але самі тремтять, щоб — крий Боже — їх хтось не зачепив. Приступлення до протиревізіоністичного бльоку Москви, яка з війни вийшла ще більш обскубана, як Німеччина — свідчить про залишення всяких аспірацій вернути забране: „не

до жиру, битьби-би живу". Давніше — войовничий Макабей, Лев Бронштайн-Троцький грозив всім „дванадцяти язикам“ Європи своїми арміями. Нині — Троцький на вигнанні, а замість нього ССРСР в Європі репрезентує „людина-вуж“ Валах-Літвінов зі золотим пером замість шаблі, щоби попередпокоях буржуазних „імперіялістів“ вижебрувати і підписувати пакти святого спокою, і робити приемну міну — коли Гітлер товче російських агентів по концентраційних таборах, а армії Мікада — готуються забрати совітський Владивосток. Як то часи змінюються!

А головно — заводить і всеросійське комуністичне „дворянство“: видихається, пороху йому не стає. Давніше — Винниченки, Грушевські — каюлися і зголошували свій акцес до тріумфуючої ідеї большевизму, дезавуючи табір „контрреволюції“, — стрілялися Міхновські. Нині — каються Бесідовські, Дмитрієвські, а стріляються — Йоффе, Єсеніни, Маяковські, Хвильові, Скрипники і Стронські. Табір правляючої партії — охоплює паніка і дезерція. І як могло бути інакше? Нечувану тиранію могли сторонники большевизму зносити лише, коли їм світила провідна зоря великої ідеї — світової революції. Але зносити страхіття підсовітського життя для того тільки, щоби череваті Літвінови конферували з „соціал-зрадниками“ МакДональдами і згиналися в „три погібелі“ перед японською солдатською й „гітлерівськими катами“, щоби мишуристи Собельзони їздили на північні рівери — то було за богато навіть для вірних плазунів Сталіна...

Як марксисти, большевики знають, що свідомість людей відстає в своїм розвитку від їх фактичного положення. Ось чому вони це уважають свою партію (і Сталіна) за провідника пролетаріату, за будівничих соціалізму. Але хутко зачнуть вони бачити в тій партії — відповідно до її фактичного положення — шайку бандитів і експльоаторів. Цею свідомістю зачинають вже пересякати многі комуністи. На Сталіна прийде черга прояснення мабуть трохи пізніше, тоді коли вже буде запізно і коли йому лишиться як Миколі І-му тільки зажити цікути... Російська революція добігає свого льогічного кінця, вичерпавши свої можливості: деморалізується, охоплюється дезерцією й зневірою — еліта революції.

А цей процес має й свою відворотну сторону: заламання певного відламу нашої інтелігенції на Україні, тої, яка — в наївній вірі — зідентифікувала справу країни з справою Москви. Не говорю про Скрипника (і йому подібних). Смішно є, робити з нього борця за українську ідею. Своєю смертю не попав він у число мучеників тої ідеї, лише — скомпромітував московський режим і заощадив праці гільотині грядучої української революції. Але є й ще Хвильові. Їх теж захлиснула кріза большевицької еліти. Певно, і давніше наша інтелігенція шукала ратунку від

большевизму в смерті (хочби той самий М. Міхновський), але відходячи з життя — вони може заламувалися особисто, але ідейно не робили переоцінки цінностей, якими досі жили. Натомісць Хвильозі — власне заламувалися ідейно. Їх акт — як і акт Волинця — свідчить про їх ідейне заламання. Втім я й бачу кризу нашої комуністичної інтелігенції на Україні, а почасти і тут. Виступає в цілім своїм далекосяглім значінні питання спадщини большевизму. Комуністична ідея — забарвлена трохи в українські кольори — банкрутує, національна ще не вибилася в силу, повстає ідейне вакуум — яке мусить бути заповнене. Хаос ділань, і протиділань на Україні чекає на надання йому напрямку, на опанування новою ідейною силою...

А рівночасно наступає психічне заламання і серед нашої інтелігенції по цей бік кордону, що виявляється в дискредитації досі досить впливової ідеї большевизму і в повнім ідейнім і моральнім розвалі тих кол інтелігенції, яка об'єдналася в найбільшій галицькій партії.

Там, на Україні — ідейний український комунізм, ідея, яку по знищенні української державности, вбивали в голови нового покоління — обманом, гвалтом, демагогією і монопольною реклямою — зраджена фактами життя, нагло з'явилася в цілій своїй нагості. Тут — де спершу лякали „воріженьків“ шаблею Будионного, а потім — замкнулися між Сяном і Збручем, аби врятувати станіславівський „Піємонт“ перед „східним варварством“, — розбуджені стрілами Скрипника знов пригадали собі піємонтці призабуті великодержавні алюри, коли то можна було „репрезентувати“ Україну по Копенгагах чи на конгресах 2-го інтернаціоналу... І рішили зачати акцію, ну й — очевидно насамперед — об'єднатися. Бо тут ще об'єднання заступає і програму, і тактику, і чин, а часом здоровий розсудок. По цім боці — не вибалакалося не вимолилося, не вишахраїлося. Може пощастить за Збручем?

Якраз оті старі сили нашої інтелігенції — емігрантські соціалісти (плюс галицькі радикали) та найбільша партія в Галичині — розбиті й розторочені ідейно в змаганнях останніх літ, якраз вони підносять претенсії — заповнити оте ідейне вакуум, яке повстало у нашій інтелігенції оба поли кордону. Якраз з отих таборів (та ще з боку „метівців“) іде генеральний наступ на світ ідей, боронених нашим журналом, — наступ банкрутів, в ім'я розтопаних життям кличів.

В тій статті спинюся над питанням, які лічничі зілля приносять воскреслі знахорі, щоби зцілити рани України, яка готується перебрати спадщину большевизму? Чи вони здібні створити силу, яка буде грабарем большевизму?

В нашій журналі як і в ЛНВ-ку нераз і не двічі зверталася увагу на той волевий чинник, який — один лиш

він — зможе здинамізувати нашу психіку в грядучім поруху з большевизмом. Спільним фронтом — клерикали, ундисти, соціалісти, радикали і консерватисти — накинута на нас за цю „божевільну“ ідею, яка деморалізує націю і молодь. Трабанти вмираючого раціоналізму — видвинули з піхви заржавілий меч предків як панацею, що виведе нас на праву путь. Цим мечем був — розум, непомильний, льогічний розум, інтелект, знання. Він розрішить всі сумніви, розв'яже всі питання, він повинен забити гидру іраціоналізму, він жеж створить силу, яка дасть собі раду з большевизмом...

В трагічній і безнадійній нерозумній ідеї нашого журналу, нас повчають з табору „інтелектуалістів“: що різні є патріотизми, що „любов батьківщини оперта на вражливости, на емоції, на серці, на почуванні, на ненависти“ — є ні нащо; така любов є аморальна, бо „аморальний патріотизм мусить бути емоціональний“ (бідні аморальні Британці, Французи, Німці, Італійці і Росіяни!). Патріотизм, мусить свій ентузіазм опирати на „моральній основі“, а цю основу дасть тільки „світло інтелекту“, на нім лише треба оперти силу внутрішнього хотіння“... І тому то — неморальні ентузіясти повинні нарешті зрозуміти, що ми живемо в часі геронтократії, що треба слухати тих, які несуть нам „світло інтелекту“, а з ним — здоровий моральний патріотизм. Бо й Еклезіяст говорить, — „горе землі, якої королем є дитина“ (X, 16)...

Так промовляють наші моралісти й моральні патріоти... Що до Еклезіяста, то багато він мудрих річей сказав. І то не тільки оті зацитовані, а й інші. Напр. що „Благ отрок ниц и мудр паче стара царя й безумна“ (III, 13). Але він зачерпнув ще глибше питання — чи на любови чи ненависти має опиратися любов батьківщини. Він каже, що всьому — свій час: „є время роздрати і время сшити, время любити і время ненавидіти, время брани і время миру“ (III, 8 і 9) яб сказав — час статичний і час органічний. От так напр. як це розрізняє еспанський філософ: „Є моменти в нашім розвитку, коли думки наших вчителів уявляються нам не як думки певних, відповідно настроєних осіб, лише як сама правда, що анонімово спустилася на землю. І навпаки, те що ми думаємо і відчуваємо власним зусиллям, представляється нам не як щось закінчене, довершене, тверде і остаточне, лише як ота матерія у стані вічної зміни, яка дасться в нас легко переформувати... Дух якогось покоління залежить від рівноваги, яка встановлюється межі тими двома чинниками. Чи більшість одиниць даного покоління клянуться на заповіджене, не зважаючи на творчі сили у власній душі? Чи ця більшість вірна цим останнім і глуха на авторитет минулого? Є покоління, в яких заповіджене і власне жили в цілковитій згоді; вони жили в еволюційній добі. В інших знову часах повставало глибоке роздвоєння між обома за-

садами: це наступали століття нових ідей, войовничі, повставали активні покоління. В першій випадку сини ідуть разом з батьками і коряться їм. В політиці, науці і мистецтві, старі тримають кермо в руках. В другій випадку не йде про те, щоб зберігти і громадити, лиш зірвати і здвигнути инше, тоді молоді вимітають старих. Це часи нової заграви і творчої боротьби. Цей ритм епох юнаків і старих, що вічно одна заступає другу, є таке очевидне зявище в цілім бігу історії, що мене просто дивує, що досі не є воно загально знане.¹⁾

Бідний Еспанець! Він дивувавсяби ще більше, якби попав до нашої блаженної країни, де — викреслюючи цілу історію — побивають соціологічні факти — Еклезіястом, ще і до того не добре перечитаним...

Чи, може, хтось заперечить, що ми увійшли в критичну добу? Чи хтось твердитиме, що ми живемо в добі панування стариків, в органічну епоху авторитетів? Може так думають (коли вони взагалі щось думають) наші „авторитети“ в Галичині й Льодомерії, але хіба коли оті „холодні“ інтелектуалісти замкнуть очі на факти і віддадуться своїм емоціям і благочестивим бажанням. Бо по подіях в Росії, в Італії, в Німеччині казати, що ми вступаємо в вік геронтократії — на те треба бути дійсно сліпим! Бо свідомість нової доби (в сенсі, який їй дає Ортега) шириться не лиш серед зненавиджених нашими юдофілами гітлерівців. Та свідомість шириться і — серед противників Гітлера, серед розторощеної ним німецької соціально-демократії. Повалені й змудрілі божки соціалізму не перечать, що в їх рядах сиділо багато „бонц“, що „ті старі, які ще зберегли свою активність, лиш тоді будуть корисні, коли в міру сил допоможуть молодому поколінню в його боротьбі“²⁾.

Лиш всяка нова доба в історії, яка звістувала прихід нових ідей, — виводила на сцену і нових людей — їх до вбушів. Так було коли прийшли пуритани з Кромвелем, так було коли прийшли Якобінці — оті *les incorruptibles*, коли прийшли Єзуїти, фашисти, національ-соціалісти. Так було коли прийшла хмельниччина і козацтво — новий тип людей, зовсім відмінних від Киселів і Острозських, і щойно ці нові люди — витворили нову ідею. І хто знає, може якраз глибшою причиною фяска мазепинщини був факт, що не попередила її спонтанна поява на сцені нашої історії — нової касті, нової раси людей. Що нову ідею вложилося на охлялі рамена звироднілої, шукаючої прав не „през шаблю“, а „през ласку царську“ — втомленої старшини козацької...

„Револуція Кромвеля, пише Гріндель, — отримує її властивий зміст не в модернім парламентаризмі, лиш у ство-

1) José Ortega y Gasset, Die Aufgabe unserer Zeit.

2) Der Neue Vorwärts (видаваний в Чехії), 13. VIII.

ренні і визволенні нового типу людини³⁾. Нового типу — не лиш з холодним розумом (якого потребу ми більше доцінюємо, ніж наші противники), але і сильними пристрастями, з тим, висміюваним у нас „ентузіазмом“ ідеї. Чим напр. переміг гітлеризм? Бідні Гриці радикальні і позажані авторитети думають, що — силою. Але ось що пише француз, ворог гітлеризму, але й — його пильний обсерватор: „Нац. соціялісти взяли не лише числом. (Отари баранів теж нечислимі.) Вони затріюмфували тому, що безінтересовности, волі посвяти, чистого і без плями шалу в службі ідеалу, було в них далеко більше, ніж в їх противників. Чи то нам подобоється чи ні, ось в чім є — перевірена на фактах—таємниця їх перемоги, ось що заповідає її трівкість“⁴⁾.

„Każda potęga, пише Міцкевич, przez wyższą i czystsza tylko może być zrzucona, a pórki siła nowa nie da o sobie świadectwa, Bóg nie niszczy tego co jest“. Сила — „вища й чистіша“, як вищими були над „кавалерами“ — пуритани, над соціаль-демократами — національ-соціялісти і пр., — вища і чистіша не лише розумом, але й почуванням і волею, вища — як тип людини. От чого ані руш не можуть зрозуміти наші „авторитети“, хоч і як захвалюють силу розуму...

Щойно зроджена з нового почування і з нової волі ідея, запановує над масою. „Людська маса є рецептивна, вона обмежується тим, що або підтримує або опирається людям з власною творчою силою“. Певно, щоби маса ішла в однім напрямку, треба прищепити їй одну думку. Лиш — „що це значить, що панує одна думка? Більшість людей немає жадної думки: як смавило в машину, муситься щойно в більшість ту думку вляти ззовні... Кожне пересунення сили, кожна зміна в пануванні є водночас зміною в думках, отже зміна історичної сили притягання“⁵⁾.

Ось чому ті нові людські покоління, чи раси, чи нові типи людей — якби їх там назвати, які кляли свою печатку на історію, — приносили і свою нову ідею. Вона й ставала маяком, що притягав до себе розбурхані, шукаючі орієнтації, сили. Були це — ідея суверенности нації (1789), „свободи (для себе) морей“ (покромвелівська Англія), доктрина Монро (Америка для Американців), диктатура пролетаріату і т. п.

Чи ж були останні роки тим маяком наші „інтелектуалісти“? Чи видвигнули якісь нові гадки, що стали центром притягання розпорошених енергій?

³⁾ E. Günther Gründel, Die Sendung d. Jungen Generation, C.-H. Beck, München IV Teil, 3.

⁴⁾ X. de Hautecloque, A l'aombre de la Croix Gammée. (В тіні гачкуватого хреста.)

⁵⁾ José Ortega y Gasset, Der Aufstand d. Massen, Deut. Velagsanst. Berlin 1932, XIV розд.

Большевизм взяв собі за підложе нову клясу пролетаріату. Він знав, що його кляса — творить таку саму меншість в країні, як царське дворянство; що переможе він лише — обманом, коли приєднає інші незадоволені царатом кляси — головно село — до ідеї соціалізму (на цій позиції стоїть цілий соціалізм). Так повсталa ідея соціалізму для міста і для села, ідея диктатури пролетаріату — над селом... Нова ідея нової кляси, нового типу людини, яку вона хотіла накинати іншим... Чи наші „інтелектуалісти“ протиставилися цій — українському селу — ворожій і (як показав большевизм) смертельній ідеї? Вони — або самі приступали до соціалізму, або зберігали до нього прихильну неутральність. Навіть рік чи два перед війною, коли большевизм зачинав випускати свої пазурі — чужа більшості нашої нації ідея соціалізму — була у нас в великій шанобі. А по війні, коли Совітський колективізм правив криваві оргії на Україні, знайшлася партія, якої речник захвалював селянинові в Галичині соціалізм, як устрій, коли „приватна власність буде знесена і ніхто не буде міг сказати:... це мої лани“⁶⁾.

Дійсно треба не аби якого інтелекту, пропагувати селянинові устрій, коли він не посміє свого лану — називати своїм... Большевизм кликав нашу інтелігенцію разом з ним іти в царство соціалізму (то буде рай для міста і села)... Тепер — коли з раю повстало пекло, — Волинець розпачає: нас одурили, „вони розбудовують тепер повною парою єдину неділиму Росію“ замість соціалізму! Вони думають лиш про себе, не про нас!.. Не тепер щойно розбудовують вони Росію на Україні, не тепер щойно думають тільки про себе, — робили це все. Тільки що наші „інтелектуалісти“ цього не бачили... Сталінці, пише Волинець, стали на ґрунті російського патріотизму і ворожости до нашого села, „за криваючись ще тільки до деякого часу фразеологією про соціалізм“? Певно, але деж був ваш, о премудрі інтелектуалісти, — де був ваш інтелект? Чи ж перша його прикмета не є в тім, щоб передбачити, щоби за облудною фразеологією доглянути правдиві наміри чієїсь політики? А тепер винен Сталін, не ви, які противників Сталіна звали зрадниками, а нарід кликали за ним іти? Як лис, що (в імя „спільної справи“) казав цапові стати „цапки“ й підставити свій хребет, по якому вискочив з провалля, лишивши бородача трошки потерпелитися? Чи не є це байка про наших соціалістів, яким большевики казали спершу помогати їм видістатися з ями капіталізму, а потім — почекати з своїм „націоналізмом“, аж той соціалізм остаточно вибудується? Ляфонтен зауважає, що ця пригода сталася цапові тому, що він „не бачив нічого далі свого носа“

⁶⁾ Промова ред. Павлова на вїзді У.Рад. П., Гром. Гол. 2. V. 1923.

і радить, що „En toute chose il faut considerer la fin“ (в усіх речах треба пам'ятати про їх кінець)... Чи це не пасує йота в йоту до бідних „обдурених“ большевизмом соціалістів, які — мимо свого чудового інтелекта — не бачили з ним нічого далі свого носа?

І чи не був таким самим цапом, що „не бачив нічого дальше свого носа“ напр. автор „Соняшної Машини“, коли вірив у чесність російської демократії? Коли автор цих рядків — це було перед війною — кликав до повернення фронтом проти цілої російської демократії (не лиш проти царату), — тодішні соціалістичні „цапи“ поставили його на індекс... Бо дивилися — вони, „інтелектуалісти“ — не на суть річей, не на правдиві мотиви і ціль противника, а — як Волинець — на „фразеологію“, якою ті досить успішно „закривали“ свою мету і мотиви перед нашими адораторами „холодного розуму“... Чи не були тими самими легковірними „цапами“ оті соціалісти-революціонери (шаповалівці), приятелі радикалів, які — „слухаючи декларацій московських комуністів про „самоопределение“ в плоть до атделенія“... й не підозрівали, що це лише „тактична словесность“, за якою ховається цілком противний зміст“?) Чи ось такий „інтелект“ і оперта на нім віра соціалістів (і не соціалістів) в большевицьку українізацію, — чи розум, який нічого не розуміє, нічого не передбачує і приймає за чисте золото облудну фразеологію макіявелівських лисів — заслугує на імя розуму, а не трачіння, а „політики“, в яких тим „розумом“ була набита голова — заслугоють на назву політиків і то таких, які не лиш вчора „витягали“, а й завтра витягатимуть нас з ями?

І чи впадати в телячий захват від „фразеологій“ і „декларацій“ — не розсліджуючи холодним умом їх дійсного підкладу — не свідчить скорше, що не ми, а якраз оті „розумники“ базують свою політику на емоціях, на гістерії?

Великі прихильники є наші партійні мандарини і другої — ворожої нам — ідеї: інтернаціоналізму і диктатури пролетаріяту (компартії). Другий „Інтернаціонал“ — завше і консеквентно підтримував большевизм, а — посередно — большевицьке панування на Україні. Не зважаючи на це, соціаль-демократи наддніпрянські і соціалісти-радикали галицькі тримають з тим „Інтернаціоналом“. Радикали не від того, щоби співпрацювати навіть з III-м „Інтернаціоналом“, як тільки зявляться „моральні основи для цього з боку комуністичної диктатури“ (Гром. Гол. 8. IV.). Чекають морального переродження Радека і Постишева... Чи це є ідеалізм, вірність доктрині, чи це політична мудрість, чи — мудрість сільського Гриця, тричі ошуканого жидом, щоби в четверте знову звернутися до нього в біді,

?) Г. Наш, Наші гріхи. Вільна Спіджа, Львів, 1921.

то тільки тому, що соціалістичний „розум без віри основ“ не може глянути під маску з гарних фраз про „соціалізм, що несе народам визволення“? Той самий Ляфонтен каже, що тільки „простакові“ імponує сповидність річей, їх маска, мудрий — дивиться „в корінь річи“. При чім — символом останнього є в нього — лис, символом першого — віслук. Чи не тому й Микола Макіявель уявляв собі державного мужа в постаті лиса (або льва), а ніколи в постаті осла? Яка шкода, що наші „інтелектуалісти“ не читають ні Макіявеля, ні Ляфонтена, або хочби Глібова...

Так дві чужі ідеї, одна — економічна (соціалізм), друга — політична (диктатура пролетаріату) — завдяки нашим... ляфонтенівським персонажам, вдерлися в українське життя майже без спротиву. Дрімон писав колись, як то французька революційна буржуазія, поділивши маєтки поваленого фєвдалізму, — „підкреслила абсолютний, непідлягаючий ні передавненню, ні вигасненню — характер власности, відколи вона перейшла в їх руки. Це був її спосіб довершити революцію. Ми (казала вона) торжественно спалили.. книги давних власників; тепер єдино-правдиві книги є ті, що маємо ми, згідно з новими законами, у нових нотарів“⁸). Революційна буржуазна Франція дійсно післала на гільотину своїх соціалістів (Бабефів), що хотіли відібрати власність у неї, що відібрала її у фєвдалів в інтересі своєї кляси, а інтервенцію зовні — відперла „зросивши кровю ворогів свої борозди“ (як стоїть в „Марселєзі“). В ідеях „третього стану“ (tiers état) і його революційної „вітчини“ (la patrie) — втілилися найінтимніші бажання революції, тими ідеями живе Франція і досі... Яка аналогічна ситуація була на Україні! Не чоґж іншого бажав наш — переважно селянський (поминаючи міських Бабефів) — нарід, як „соціалізувати“ на свою приватну власність поміщичі землі і охоронити революцію від інтервенції Москви. Таку лінію своєї революції виразно намітив він в перші-ж місяці 1917 р., коли всі енергії розбурханої стихії шукали спасенного клича — земля народу (не державі чи пролетаріатові!), а нарід — собі (не Півночі!): чекали формули, яка заблїслаб мов маяк, стягаючи до себе розбурхані сили, мов ті заблукані корблї... Але ці кличі були для соціалістичної інтелігенції — „ретроградство“ і шовінізм, і вони — не встигши вродитися — вмерли. Замість них прийшли — „союз всіх трудящих“, „соціалізація“ і „федерація“, в кінціж — як їх синтеза — розбите корито, з „ах“-ами й „ох“-ами, стрілами в скронь, з обуреними маніфєстами („обдурили нас“!). Замість третього стану, здорового і сильного, з вітчини — нова чорноморська Сахара. Нема то, як „холодний розум“ інтелектуалістів, коли

⁸) Georges Bernanos, La Grand Peur des Bien-Pensants, Grasset, розд. 3.

вони чепляться якоїсь доктрини, шукаючи її не в фактах, а в порожній голові.

Навіть мудріші з європейських соціалістів (змудрілих по досвіді фашизму й гітлеризму) — зрозуміли, що „середні верстви“, дрібноміщанство і селянство, переходять „глибоку ферментацію“, вони павперизовані але не спролетаризовані, „не хочуть стати пролетаріями“ (чуєте, Ісааки Мазепи, — не хочуть), хоч і виступають „проти всевладства капіталізму“⁹). Надія Леніних, що оте дрібноміщанство й селянство добровільно піде за пролетаріатом і соціалізмом — показалася оманною. Тому, щоб утриматися при владі мусів большевизм перейти до терору і диктатури. Цю диктатуру поручають і віденські соціалісти, але — лихо навчить! — І от, навіть такий прихильник большевизму, як Отто Бауер признається, що „гасло диктатури пролетаріату осамітніло-би робітників.. Коли проголосити диктатуру пролетаріату як ціль боротьби, то широкі маси думатимуть, що це значить терор ГПУ“¹⁰). Цінне признання, яке показує, яке велике значіння для підкопання авторитету соціалізму є совітський експеримент — бо без нього — досі можна булоб баламутити середні верстви (більшість нації), збираючи їх під червону шмату нібито під їх власний прапор. Тепер — завдяки Іл'чові — обман викрито. Він став очевидним всім — опріч наших ляфонтенівських героїв. Вони — що хочуть бути представниками нашого села й інтелігенції, нашого середнього стану, — і далі лишаються пропаторами тої згубливої для нього доктрини. Так колись в сальонах французької аристократії захоплювалися теоріями тиранубійства. Коли провідники якоїсь верстви захоплюються ідеями класи ворожої — це нехвильний знак кінця тої верстви... Аби він не наступив — єдина рада, наших адораторів чужих ідей — політично ліквідувати, разом, з їх „холодним розумом“.

Ігноруванням фактів грішить наш „інтелектуалізм“ і в питанні демократії. Французи — є демократи, більш ніж хто інший. Але — ці інтелектуалісти — в відміну від наших — дивляться на факти. Людовік Нодо — є проти мілітаризму (це недемократично) і проти „беліцизму“, і нічого так собі не бажавби, як щоби вони „зникли відразу в цілій Європі“. Але ось несподівано замість Італії Джоліті і Німеччини Бріннінга — виресли нагло на границях Франції — фашизм і гітлеризм. І француз ставляє питання, чи не попадуть його земляки в ординарну пулапку, коли й далі лишаться супроти цього нового факту — мирними демократами? Коли „односторонно знищать у себе засади патріотизму, який егзальтується тут-жеж обік за границею“? Чи варта параліжувати у себе здібність до наглої акції, за-

⁹) Arbeiter Zeitung 15.VIII.

¹⁰) Der neue Vorwärts, 13. VIII.

топлюючи її в позені слів, коли — завдяки новому режимові — у сусідів ця скорість акції доведена до досконалости? Демократія і воля преси, нехай. Але чи вільно в тій вільній пресі вихвалювати ідею „міжнароднього братерства“, коли сусіди мобілізують дух реванжу? Ми маємо — кінчить француз — не так дбати про абстрактні засади демократії, як про „волю життя, волю боротися з силами, які стремлять знищити нас“. Інтелектуально — (чуєте панове інтелектуалісти?) — каже Нодо — Македонці з Пилипом стояли далеко нижче Греків, але по їх боці була єдина воля, що вміла приказувати.. Такої волі не було за демократичних переінтелектуалізованих Греків, балакучих, але нездібних до великих і наглих рішень¹¹⁾... Забувших — додає від себе — що було це „время брані, а не время миру“.

Таких Нодо на Україні, яка боролася з большевизмом, зацитькували як варятів і зрадників ідеї демократії... бо була в тім „кровожадність і емоціональний гін“, що ніяк не миряться з глибоко-моральним, яким він повинен бути, — патріотизмом... Бо патріотизм повинен бути — „обрахований і супокійний“: ґрунт — не переймається.

Р. Дмовський, не „вархол“ і не лодожерець, пише, що „хотячи боротися успішно з комунізмом, треба боротися з ним йогож зброєю“ (з большевиками — по большевицьки). А прийшов він до цього висновку не „емоціонально“, а чисто розумово¹²⁾... Серед польської молоді лунають голоси, що треба жити не „для фразеології й абстрактних кличів („людскість“ і пр.), що „треба приймати ту теорію, яка згоджується з дійсністю“, що „остаточним виразом всіх терть ідеологічних є засадничий конфлікт між націоналізмом і марксизмом“, що „над посередними групами життя перейде до денного порядку“, що доктрини демократизму і лібералізму переживаються і не можуть бути оборонною зброєю проти комунізму¹³⁾, — всі ці голоси — польські, російські, німецькі, італійські, в яких лунає дух грядучої доби — як горох від стіни відбиваються від цапячих голів наших „гуманітаристів“, навіть тих, які (як „метівці“ або „новозоряни“) удають, що хочуть хрестовий похід проти большевизму робити. Адже просто точки над і ставлять мудріші товариші наших радикалів і соціялістів з 2-го „Інтернаціоналу, вказуючи, що пролетар потребує запровадити диктатуру, бо „свобода в середині не дасться утримати, коли, та свобода не здолає здобути свободу назовні: демократія є нероздільно сполучена з національною незалежністю“¹⁴⁾ Але що „третій стан“ на Україні — в тяжкім змаганні з большевизмом мусить зліквідувати демократію в середині, коли

¹¹⁾ L' Illustration, 29. VI.

¹²⁾ Курпер Львовскі, 7. 4. б. р.

¹³⁾ „Co mówi nasza młodzież o sobie?“ (Gazeta Warszawska 15. 9.)

¹⁴⁾ Der neue Vorwärts, 13. 8.

вона не встані нам вибороти незалежність, — до цього ляфонтенівські соціялісти й радикали — що хочуть свою політику „не на почування, а на розумі“ збудувати — догнати ся ніяк не можуть...

Довший час приймали вони (не з обсервованих розумом фактів життя) — чужу доктрину: культурну („українізацію“), економічну (колективізацію), політичну (диктатуру пролетаріату), прийняли і чужу державну доктрину — слідом Драгоманова. Драгоманів доводив, що російська державна ідея — це наша ідея, що „для нас“ — підбила Росія береги Чорного моря; соціялісти, що „для нас“ лише, щоби ушасливити наш нарід — прийшли большевики з Півночі на благодатний Південь. Ідеалом драгоманівців був — СССР. (для комуністів), Ліга Народів Східної Європи (шаповалівці, соц.-революціонери), союз „братніх“ націй — української й московської і їх тісна згода (Липинський), „Діло“ знайшло ідеал у Чехії, де „демократична ідея виявила свою притягальну (для Німців) силу“, де вони „почувають себе при демократичному ладі „як дома“ і в масі своїй є добрими громадянами чех-слов. республіки“, а є „це приклад будучої ролі демократії в модерній державі“ (Діло 30.7.) — може в „новій Росії“, де ми будемо чути „як дома“?! Для сторонників „розумного (а не якогось там!) хотіння“ — їх „розумне“ хотіння якось завше повертається в бік адорації чужої ідеї: зрозуміти своєю — їх „холодний (може захолодний?) розум“ відмовляється.

Гарібальдійці кричали австрійським „інтернаціоналістам“ в мундурах: „*passate l'Alpi e tornerem fratelli!*“ (відійдіть за Альпи і станемо братами). Коли до наших інтернаціоналістів приходили озброєні Муравьови, їм не казали забиратися за Курськ — братерство понад все, а ненависть це нездорове чувство.

Мета (ч. 32) каже, що „українізація“..., федеративний устрій сов. держави — це були ті гачики, які ловлять недосвідчених, маловироблених, політично нетерпеливих діячів... Так, так, але ці політично нетерпеливі (заемоціональні) діячі знаходилися в таборах близьких „Меті“, не нам. „Лише, пише Мета — громадські діячі... без палкого сентименту, зате з холодною розвагою, обереглися від цієї помилки“... Так, так, але якраз оті „палкі сентименталісти“, що не обереглися, були в таборах, близьких вам (Діло, Федорцеви й М. Рудницькі в „Н. Шляхах“). А люди з „холодною розвагою“, що обереглися — в нашій журналі, який ви осуджуєте за „емоціональність“.

„Розум“ тих „нетерпеливих“ диктував їм, завше — пристосуватися то до ідеї демократичної Росії, то комуністичної, то хліборобсько-монархічної, але завше — чужої нам.

Бо кожна з них виступала з аксесуаром голосних фраз, під маскою — якій, як показується, вірять не лише віслюки з байки... Правда, ще майже 2.300 літ тому повчав великий трибун своїх охлялих земляків, що „хто оцінює намір володаря більше з його слів, аніж з його чинів“, той є „не сповна розуму“...¹⁵⁾ Та для наших „людей розуму“ з Демостена говорив лише „гуррапатріотизм“, „сліпий порив“ і „вражливість ненависти“... Що знав він про модерні поняття демократії і братерства народів? І що є він в порівнанні з нашим рідним Демостеном?

Правда, нераз оті „розумні“ міркування заводили, приходив напад чергової гістерії, от як тепер з большевизмом, який „обманув“ Скрипника. Ці напади — у наших мудрців — траплялися і давніше. Так, були заскочені передвоєнні українці політикою царату в Галичині, бо „не могли припустити і думки, що уряд зважиться в Галичині на утиск українського слова“¹⁶⁾ — так як тепер заскочені, бо „не могли припускати“, що уряд большевицький зважиться на утиск українського слова на Україні. Бо й справді, звідкиж би могли вони припускати?! Таж — політики, що кермуються лише „світлом інтелекта“, про намір противника — роблять висновки не з його діл, не з його істоти й інтересів, лише — з його слів... (а вони були такі солодкі для довгих вух). Як могли вони думати, що Постишеви прийшли на Україну, щоби забрати її вугіль, руду і збіжжя, — коли воним самим казали, що прийшли для нашого щастя?! І якжеж було не дивуватися, що большевизм, якогоч систему вони прийняли, або царат, якого запевняли в лояльності, їх, отих „світлорозумних“ політиків, переслідували: — „хібаж вони не знають, що українці, навіть у найфантастичнішій програмі своїй далі автономії не йшли“?¹⁷⁾ Ах, і на це питання давно — страшно давно відповіджено „розумним“ політикам: „Пилип хоче панувати... казав Демостен Атенцям. Він знає, що переслідує вас і що ви його з повним правом ненавидете“... Ось чому мусить він вас переслідувати!...¹⁸⁾ Ось чому переслідує вас большевизм, бо „думає, що ви маєте розум“, бо думає, що ненавидите його; якби ви перед ними не розпластувалися, якби ви не робили йому літами реклями — не годен був вірити, що маєте не розум дозрілої нації, а — ляфонтенівського осла.

Не звертаючи уваги на факти, на правдиві, жорстокі закони жорстокого життя, наші „умові“ патріоти не могли додуматися до того, що в постаті того чи іншого режису (царату, чи большевизму) — вони мають лише різні

¹⁵⁾ Демостена 3-я промова проти Пилипа.

¹⁶⁾ Е. Чикаленко — Щоденник, замітки з 1914 р. Львів 1931.

¹⁷⁾ Е. Чикаленко, Щоденник, записки з дня 25 XI. 1911.

¹⁸⁾ Демостена 2-а промова проти Пилипа.

маски народу Півночі, який іде — під тим чи іншим гаслом — з тим, з чим ішов на Атенців Пилип. Не могли додуматися до ідеї, до якої давним давно додумалися напр. Чехи. В брошурі, виданій в 1916 р., коли перемога Центр. Держав — видавалася такою імовірною, — Бенеш писав: „від першого арматнього стрілу до Білгороду, один однісінкйй голос залунав по чеських землях: ця війна повинна визволити нас з ярма... німців і мадярів... Австро-Угорщина мусить бути поділена...“ Боротьбу заповідалося проти народів німецького і угорського, не проти режиму чи династій. А за який недопустимий „шовінізм“ уважали у нас кличі боротьби з народом російським — якраз ті соціялісти й демократи (з під стягу Ісааків Мазеп), які тепер кажуть нам подивляти чеську демократію! Чехи казали: Всі Габсбурги — ломили приречення, давані чеському народові — отже обовязком того народа — виповісти їм послух.¹⁹⁾ А Липинський твердив, що обовязком українського патріота — є служити вірою і правдою цареві, (хоч його предки теж зломали дані йому приречення), поки він сам нас з присяги не звільнить... Розумні політики Заходу і „розумні“ політики зі Сходу. Боротьбу з цілим німецьким народом — пропагував і Масарик, боротьбу з цілим німецьким народом (не лише з Гітлером) пропагує й Жаботинський²⁰⁾, до боротьби з цілим українським народом взивала жидівська преса в 1926 році... Але круг ідей, з яких родилася ця думка, вираз докладної обсервації фактів життя, засвоєна іншими як щось самозрозуміле, — є у нас проскрибований, як вияв „кровожадної емоціональності й сліпих поривів“; проскрибована і клерикалами, і демократами, і соціялістами, які — перед Масариками і Жаботинськими повні подиву, а для земляків, що повторяють *mutatis mutandis* — їх слова, не знаходять слів обурення за „шовінізм“...

Бенеш доводив, що „лишити чеський нарід під пануванням Габсбургів і мадярів, це значить знова дати їм змогу його поневолити, бо — „якжеж не спробувалиби вони знова це вчинити, коли вони те робили вже від 1200 літ? Як моглиби вони стати нагло справедливими, поміркованими і лагідними, коли були протягом віків насильниками?“ Ось де є логіка, ось де аргументація, ось де холодний розум, на якого хронічний заник хорують наші політичні рахітики, що хваляться своєю неістнуючою зимною розважністю.

І навіть тепер — по останніх страшних роках — думка, що ми боремося не з тим чи другим режимом в Росії, лише проти імперії, проти імперіялістичного народу — не засвітила в головах тих людей. Спасення чекається не від

¹⁹⁾ *Detruisez l'Autriche-Hongrie, par Edvard Beneš, Paris 1916.*

²⁰⁾ „Вістник“, VI. ст. 472.

обезсилення Росії, лише — від її преображення: „от, коли замість царату прийдуть соціялісти!“... „От, коли замість кочовників і завойовників большевиків прийдуть чемні російські хлібороби!..“²¹⁾ Досвід і факти (мабуть обов'язуючі для „розумних“ людей) можуть криком кричати, що соціалізм такий самий деспотичний та імперіалістичний як царат; досвід і факти (і соціологія) можуть без кінця доводити, що „байкою є, що хлібороби є з природи миролюбніші“,²²⁾ — це не зворушує наших мудрців; для них нема ні фактів, ні льогіки, де рішає їх лінива закамяніла думка... Або свіжий маніфест проти останньої фази московської політики на Україні. Чи він говорить про боротьбу з народом, з імперією російською, про її знищення, як Бенеш про знищення Австрії? Ні, говорить лише про „російських комуністів“ і про „комуністичні насильства“. Так ніби противник, проти якого ми збираємося апелювати до сумління світу — не був той самий, що й за Петра й Катерини, Мілюкова й Керенського і Денікіна...²³⁾ Бренить в тім основна нута всіх наших „боротьб“ — не ясна, холодна думка, а — власне „любів батьківщини, оперта на емоції, на серцю“, яку нам неслухно закидають противники. Колись Франко глузував з Павлика з його боротьбою з релігією і духовенством. „Була це — пише Франко — не боротьба проти релігійних переконань та світогляду, а боротьба проти руського духовенства в його поведінці з селянами. Це була боротьба подиктована не жадним світоглядом, не жадною політичною чи релігійною думкою, а лише гуманним чуттям“.²⁴⁾ Чимсь подібним у многих протестантів (хоч не у всіх) подиктований їх поклик проти большевицького терору: не думкою, а чуттям. Ніби то кличеться репрезентацію народу заявити Європі своє політичне „вірую“, а коли зачинають те „вірую“ формулювати, то замість конкретного і яскравого (як у Бенеша напр.) клича розділу Росії і створення з УССР незалежної України, — повідомляється, що ми хочемо, щоби прийшов той час, коли „засяє сонце волі“ для нас... І чи треба було аж 16 літ, минулих від революції 1917 р., щоби в своїм сте до вертати до А. Метлинського і Кононенка, до передвоєнної київської „Ради“ з її „загляне сонце у наше віконце“?! З одного боку говориться про „національний чин“, а з другого зразуж додається, що „є ним передусім зібрання грошевих засобів“ і поміч голодуючим на Україні (Діло, 20.8.)... Заносить від цілої акції не акцією політиків, веденою передуманою ідеєю, („сонце волі“ — не є ідеєю), лише філантропійним підприємством, „гуманним

²¹⁾ Хлібор. Україна, V-VI, ст. 64.

²²⁾ Kölnische Vierteljahrshefte für Soziologie, N. 3. 1930.

²³⁾ Гл. Діло, 14.8. ст. 1.]

²⁴⁾ ЛНВ. 1905. т. 29.

чуттям“ як у Павлика, нагло (під впливом заграничної преси) вибухло емоцією. Мине емоція, перестане сильно калатати серце, або — пара українських інтелігентів знову дістане пару посад у Харкові... і зворушення уляжуться...

А відвортною стороною цього зворушення є паніка, яка вже не раз огортала наших „розумових“ політиків. Беля Кун в Будапешті... „Ах пропала Європа! Залле її большевизм! Треба з ним пертракувати“... Упав фунт... „Ах, кінець капіталізму! Ратуйся хто може“... Тепер по Скрипнику пішла відвортна хвиля почуття. Припливи й відпливи, хитання і скоки... І все разом протиставляється незмінній ідеї, пропагованій нашим журналом — як політика що „пливе з розуму і волі“... Тяжко на це не писати сатири!

Ще маленький факт, в яким як небо в кроплі води — відбивається хаотичність і брак якого будь окресленого наставлення у кермованих „світлом розума“ політиків. Др. С. Демидчук (з Америки) дає раду, як то можна вратувати Україну так, як вратував свого часу Німеччину — Фіхте, давши їй ціль та ідею. Радить знайомому професорові зробити виклади „в роді Фіхтових промов до німецької нації“, а порушити в них „всі наболілі питання нашої теперішності і способи їх розв'язки, користаючись практикою і засадами наших теоретиків (хочби Липинського), чеських (Масарика), італійського фашизму, німецького гітлеризму, католицької дисципліни... Лекції не мусять бути цілком оригінальні... можуть бути еkleктичні“.²⁵⁾ Фіхте, „спаситель“ нації, який не повинен бути оригінальним! — до цього можуть додуматися лише рутенські „інтелектуалісти“. Найбільшого страху мають наші „розумові“ політики — перед не еkleктичним, оригінальним розумованням. Джерелом мудрости — завше лишиться для них саламаха з протилежних засад і теорій: як на практиці вони пристосовуються до всякого устрою, так в теорії — пристосовуються до найпротилежніших ідей, годячи непогодиме. Аби не сказати виразно: в право чи в ліво, бо — „не можна знати“...

Які прикмети інтелекту, розуму, льогіки? Розум ніколи не вірить в недоведене фактами. Льогіка — вчить робити з даних преміс правильні, єдиноможливі висновки. Інтелект не дає себе змилити сповидністю річи. Розум знає як ділають закони природи і не вірить в чуда, які ці закони ломлять. Мимо позорів — інтелект знає, що рейки залізничні не збігаються на овиді, лише біжать паралельно; що патик застромлений у воду, не переломлюється, як це здається окові; що не сонце ходить довколо землі (як йому видається), а навпаки; знає, що камінь паде до землі, а не до неба. Тимчасом спосіб політичного розумування та „ідеї“ наших „розумових“ політиків — є маркантним заперечен-

²⁵⁾ Діло 26.7.

ням всіх отих прикмет! Віра в большевицькі деклярації, а не в чини; віра в третю або четверту Росію, в спасенність для села і третього стану соціалізму чи диктатури пролетаріяту, в демократію „во время брані“, в те, що абстрактні ідеї, а не інтереси, правлять світом, віра, що Керенського чи Леніна можна „переконати“ в „справедливості“ наших постулатів, — все це було виразом не митикования „холодного розуму“, лише розумованням політичної дитини.

Що таке розум? Розум — каже Демостен — це „пізнавати річи при їх повстанні, передчувати їх наперед, і передповідати їх іншим“. Нічого з того ніколи не робили наші „розумові“ політики: ані передбачали розпад Росії (навіпаки, вірили в її силу), не передчували розгрому соціалізму, ні упадку демократії, ні смертельних наслідків для нас облудної політики Совітів, ні ворожости до нас російської демократії. Ані висновків з фактів не могли вивести, ані пізнати правдивих рушіїв історії, ані сказати іншим, як супроти тої чи іншої події мають застосуватися, ні усталити ділання соціологічних законів...

Хома Аквинський сидів при своїй роботі, коли входить молодий брат і каже: „Подивіться-но! Он-де бик, що літає в повітрі!“ Святий підійшов до вікна, а брат вибух реготом: „як могли ви повірити чомусь такому?“ — „Мені видавалося, що я скорше можу повірити в літаючого бика, аніж припустити, що священик може казати неправду“...

„Подивіться, ми даємо вам грушки на вербі на Україні!“ — казали большевики. І наші — кричали ура і кидалися до вікна, бо скорше могли повірити в грушку на вербі, аніж припустити, що соціяліст каже неправду... От такими літаючими биками заганяли наших політиків під свій прапор — ліберальна, республіканська і большевицька Росія. Але вони і досі чваняться, що підставою їх політик є „провідне світло інтелекту“, не якась там емоція, як у шовіністів...

Цим м. и. пояснюється (опріч гістерії) і вічнохитливість думки, змінність орієнтацій тих політиків. Хто добре обзнайомлений з природними властивостями річей і з взаїмовідношенням причин і наслідків, той знайде свою лінію, як свій шлях той, хто вміє його розпізнавати після зір, місяця чи компаса. Хтож цієї останньої штуки не знає — того дуже легко переконати, хоч йому треба на південь, іти на північ: ніщо для його тупого розуму не промовляє ані за одним, ані за другим напрямком. Він легко вірить в усякий напрямок. Це власне є випадок наших політиків, що керуються „світлом інтелекта“...

Це „світло“ задало вже нам безліч фатальних ударів. Дійсно, щоби ділати, воля мусить бути одушевлена ідеєю. Але ідеєю не вчора, а завтра. Нація „не є ні спорідненість

крови, ні мовна ані територіяльна єдність, ні сусідство осель. Вона є „воля спільно щось робити“. Нація мусить мати спільну мету, яку досягається спільним змаганням²⁶⁾.

Не завше оборона даного, одідиченого, матеріяльного — ратує націю. В Індії є 75 міль. магометан, серед яких лиш 7 є нащадки магометанських завойовників туранських. Решта — тої самої крові, тої самої території (а часто і мови), що й визнавці Брами. Отже тут матеріяльне — повинно булоб зробити з них таких самих індусів. Але духове — релігія — зробила з них непримиримих противників отих Індусів. 7 мільонів накинувши 75 свою „віру“ — зробили їх членами своєї, нової для них — нації. Так роблять з нами большевики, накидають нам свою „віру“ — втягаючи до спільного чину в ім'я спільного ідеалу. А наші „розумові“ прихильники большевизму, соціалістичні і буржуазні — ще й помагали їм денационалізувати свій нарід, тішучись, що їм, як тим індусам-магометанам — залишили великодушно їх мову...

Лише така програма спільного чину — вяже громаду (і націю) в одну окрему цілість... „Світло інтелекту“ наших політиків, навпаки, розуміло націю як щось матеріяльне — певну територію, мову, спільність осель — і боронячи це дане, стале, — думало, що боронить націю, запрягаючи її, взаміну за ту оборону, до чужої динамічної ідеї, до чужого „спільного чину“: слов'янофільства, царату, соціалізму, все-російської демократії, європейського Сходу і т. п. в ім'я чужого ідеалу! Інакше кажучи: єдиний момент — „волю спільно щось робити“ — який творив націю, вязав її в цілість, окрему від інших, — якраз той момент ігнорували: наші політики, що „боронили“ націю! На діліж — підпорядковуючи її зусилля службі чужої ідеї (в ім'я українізації, соціалізму) вони копали нації гріб, нищили її як окремий організм.

Вони старанно виминали драматичних розв'язок і ставлення питання в цілий зріст; їх хитлива думка заслонялася моментальними успіхами, — не думала про завтра. Так, як ті Атенці, на яких глупоту спекулював Пилип, числячи, „що їх лакомство скаже їм задовольнитися теперішнім, а їх наївність зробить їх сліпими супроти майбутнього“²⁷⁾.

Була це філософія вигоди і втоми. Тої втоми, яка огорнула знеможеного і зрадженого Франка, коли напосіли на нього „літа і життя тягота“, коли то він нарікав на „жорстокі наші сили“, на те, що „так багато недовіря, ненависти, антагонізмів намножилося серед людей“, на зник „широколюдського“, на те, що на жаль рушійними силами історії не є вже „широкогуманність“, „поступ“ і „освіта“, що заобогато „догматизму“... Якраз ця філософія, не фі-

²⁶⁾ José Ortega y Gasset, Der Aufstand der Massen, Berlin 1932, ровд. XIV.

²⁷⁾ Друга промова проти Пилипа.

льософія догматизму — спиралася на емоціональності, на перечуленню, на серці, не на думці; а її „розумовання“ — були лиш відблиском тої втоми, того світовідчування знемоги. Коли нас поучають, що не можна будувати політики на емоціях, то звернено це на фальшиву адресу. Коли нас повчають, що „вражливість почування вичерпується в міру напруження нервів, що почування неоперте на волі, проливається і зникає тим скорше — чим його натуга видавалася вища, що нерви це оружжя незвичайно слабе“ — то все це правда, лише стосується якраз до тих, наскрізь чуттєвих — ведених емоцією втоми — політиків, не до нас... Звідси є їх панікерство, нагле захоплення і розчарування, вічна хитливість поглядів, перескакування з партії до партії — гістерія...

Кожна філософія має за підставу емоцію, світона- ставлення. Не переробивши природи Санча-Панса, — ніякою льогікою не зробіте з нього, скажім — Васка де Га- ми. Тут не допоможе жадна „програма“ ані „ідея“. Індуси зі своєю рафінованою і субтельною філософією напевно бу- ли інтелектом безмірно вище від своїх монгольських заво- йовників. Але це не вратувало їх від їх долі. Емоціональ- ною підставою нашого Санча-Панса, — є ослаблений ін- стинкт боротьби за існування, звихнене відчуття її зако- нів, а наслідок того — ослаблена сила розу- мування... Емоціональною підставою життєвої філосо- фії, бороненої в цім журналі — є прийяття боротьби за існування як незмінного факту, а звідси — ясне розумін- ня її законів, і що за тим іде — уміння не піддаватися о- манам, не брати фатаморгану за дійсність, не дати себе втягнути в пулапки, розставлені для ляфонтенівських ослів і цапів. Ця життєва філософія в такій самій мірі сталить думку, як філософія Санча-Панса її вялить.

Знаний подорожник — африканський Колумб—Стенлі казав про себе в хвилинах відпочинку: „Африка в мені... Тиж- день, місяць безчину можу ще знести, але потім змарнований час встає переді мною мов упир, обжаловуючи мене. Я мушу щось робити, в с е о д н о щ о, аби заспокоїти в собі г о л о д ч и н у“²⁸). І тоді ним знов гонило до чорного кон- тиненту.

Отже коли наші противники говорять про „розумовий“ і „емоціональний“ підклад чи патріотизму, чи іншої ідеї — то говорять нісенітницю. Підставою к о ж н о ї життєвої фі- льософії є певне чуттєве наставлення. Тільки, що в одних є це „голод чину“ як у Стенлі — що напружував ціле йо- го ество і гострив ум, у других — це голод галушок і ви- годи, як у Санчо-Панса, чи наших нащадків гоголівських Довгочхунів в політиці; не голод, а апетит, що роздуває

²⁸) J. Wassermann, Bula Matari, życie Stanleya, Rój, 1933.

череву і сушить мозок, створюючи в нім оте „світло інтелекту“, яке його остаточно запоморочує.

Підставою одної філософії — є шукання за щастям, другої — за чимсь іншим.

Новітній еспанський есеїст каже, що надходить нова доба в нашій цивілізації, яка перечеркне добу ХІХ віку, добу матеріалізму і утилітаризму. Вона оцінюватиме людські вчинки не відповідно до їх наслідків, її перспектива не є ні економічна, ні утилітаристична. Для неї найбільшу вартість мають ті чини, які є „чистим виразом енергії“. Це є „голод чину“, „готовість до боротьби“. *Vivere militare est*, казав Сенека...“ Для ХІХ в. „зусилля знаходило свою вартість і сенс в цілі, на яку було спрямоване“, для няс—навпаки, — як в спорті—„спонтанний вияв сили ушляхотнює осягнути ціль... Тут маємо діло з люксомом, з відданням, яке розкидає свої сили повними жменями, без надії на нагороду, енергія, що переливається через береги...“ І цей вилив не є безплідний — „дійсно цінні річі удаються лише завдяки таким неекономічним взлетам: наукова і мистецька творчість, політичний і моральний героїзм, релігійність святого — все це шляхотні витвори „спортового духа“²⁹⁾, безінтересовного „голоду чину“ грядучої доби.

Різниці між тими двома світоглядами не покриваються з партійними різницями. З нашими противниками — „ми розходимося не так в політиці, як в самих засадах думання і відчуження“. Тому і байдуже, „чи вони ліберальні чи реакціонери, і в однім, і в другім випадку — лишилися вони позаду... Призначення нашої доби — не бути ліберальною чи консервативною, лише — не зважати на цю перестарілу пару противенств“... Хто читав цього еспанця уважно, той зрозуміє, чому ми протиставляємо наш світогляд і „реакціонерам“, і „лібералам“ з соціялістами однаково...

Тільки цей новий тип людини, який вже народжується, і зможе поставити чоло грядучим подіям в царстві Постишевів і Радеків на Україні, лиш він не злякається ставити проблеми в цілий зріст, ані спробувати їх розв'язати. Тому гумористично звучить заклик журналіста, що не має жадного поняття про відносини в краю, коли заманіфестування „ворожости (України) до Московщини“, її „незломного змагання до державної самостійности“ — він накладає головно на одну галицьку партію, яка до того як найменше надається³⁰⁾. Не слагим рукам втілювати сильні ідеї. Коли хтось думає що дійсно на Україні чи закордоном, „незломну волю української нації до самостійности“ й „ворожости до Московщини“, — репрезентуватимуть ота галицька партія чи празькі або львівські соціялісти, й інші

²⁹⁾ José Ortega y Gasset. Die Aufgabe unserer Zeit, Stuttgart-Berlin.

³⁰⁾ Діло, 20.8. вступна стаття (М. Данька).

чинники, які з наївного вираховання („хитрости мало-російської“) чи з паніки, літами робили рекляму большевизмові (Діло); висміювали як абсурд ідею української незалежності (Панейко), оббріхувати найактивніші сили на Україні як „наддніпрянських руїнників“ (Н. Зоря); які мріяли про „тісний союз“ з Москвою і апробували гетманську „федерацію“ (Липинський і тов.), або „федерацію“ соціялістичну (шаповалівці); які вибиралися ущаслилювати нарід совітською колективізацією (радикали й соціялісти); які принижували справу нашу в ССРСР. до борні з режимом або гуманітарної справи визволення голодуючих муринів; які вічно перекидалися з захоплення в паніку і навпаки; які так легко давали себе здурити гарною „фразеологією“ й „декляраціями“; які нагінкою на „фашизм“ і „шовінізм“ — в корні параліжуватимуть відпорну силу нації в боротьбі з Совітами, — коли хтось думає, що якраз сим силам вмираючого старого припаде роля бути спадкарями большевизму, той основно помиляється. Помиляється той, хто думає, що в добу Сталіних, Кемалів, Муссоліні і Гітлерів — збудують Україну над Дніпром гоголівські Довгочуни й Перерепенки.

В Меті (ч. 32) читаємо: „українська національна ідея стоїть перед історичним завданням: вона мусить заповнити порожнечу, яку створив сумерк укр. комунізму, як політичної доктрини, мусить покликати нові політичні сили на терені совітської дійсности до активної політичної боротьби“... Слушно. Лише не звідти ті сили прийдуть, звідки здається Меті. Ті, про які вона думає — не скристалізували-би національні енергії довкола ясної ідеї, лиш стлумилиб їх.

Боротьбу з агонізуючим большевизмом і Росією піднімуть інші, люди нового типу, ті молоді сили, якими напхані совітські тюрми й комсомоли, які перейшли пекло, пізнали його й не злякалися, а з нього винесли зерно нової ідеї; які пізнали закон боротьби за існування і не перецукровують жорстокої проблематики життя; які йшли до большевиків не для „лакомства нещасного“ (як емігрантські сміновіховці), а під дулом револьвера, або які — не зраджуючи нікого й нічого — змалку попали в млинове коло комунізму, російсько-українського „братерства“, які щойно тепер зачинають прозрівати, шпурляючи владі свої партійні білети в обличчя при черговій „чистці“... Вони, й ті з емігрантських угруповань, які зрозуміють що великі рани не лікуються старими бабами-шептухами від політики... Це будуть люди, які зрозуміють думки нової доби, якої заграва сходить над Тибром і Північним морем; яким так сидить їх країна в душі, як Африка у Стенлі з його „голодом чину“; які виметуть на смітник історії скамянілі доктрини, чужі для краю спорохнявілі кличі; відсахнуться всяких „інтернаціоналізмів“, не лякатимуться „шовінізму“, ані власної тіні; які

зрозуміють нарешті, що є „время роздрати і время сшити, время любити і время ненавидіти, время брані і время миру“, які знають, що люди зроджені до одного, є сліпі — коли наступає „время“ друге...

Це два світи. Один думає, що український комунізм в ССРСР. заступиться механічною ідеєю, програмою, об'єднанням. Другий — що на зміну йому прийде новий тип людини, той тип, який наші противники вважають „неморальним“ і гіршим від більшовизму, але який мусить зліквідувати отой архаїчний тип, спільний клерикально-консервативно-гетмансько-ундівсько-соціалістично-радикальному світові. Між тими двома світами не ріжниця, а провалля, через яке немає мостів.

А. Ст-ий.

Англійська дитина

(за гр. Жан де Панюс)

Спосіб, виховання дитини у якогось народу — це точна відбитка погляду, який панує на дитину у того народу. На загал беручи, в латинських країнах на дитину дивляться як на малу людину, дорослого в мініятурі. Романська дитина лишається в сталій залежності від своєї родини, бере участь в заняттях, в розвагах старших, і навіть часом воліє їх товариство від дитячого.

Навпаки, в країнах англо-саксонських на дитину дивляться як на своєрідну істоту, що живе в замкнутім світі, отже там стараються створити для неї власне оточення, власну оздобу. В Англії дитина — це король, але її королівство замкнуте; вона — король, але під умовою, що лишиться дитиною. Її імагінації, її мрії, її поезія — шануються, її література не є копією літератури старших, навіть її матеріальне життя улаштовано після інакшого пляну. Під кожним оглядом їй лишено певну автономію — фізичну й моральну, мову і цілий спосіб життя, властивий їй. Богатий чи бідний Англієць завше матиме свою „nursery“ в звичайнім домі чи в люксових апартаментах льорда. Дитина завше матиме свою „nurse“, свої меблі, своє їдження, свої книжки: заздрісно зберігається дитині оту специфічно дитячу обстанову, яку вважається конечною так для її здоровля, як і для її умового розвитку.

За чепурно приоздобленими мурами цієї „nursery“ живе цілий окремий світ, незнаний старшими, але який складає інтегральну частину життя дитини. В тім екстравагантнім всесвіті, треба забути на всяку льогіку: такі близькі постаті, як Джек Горнер, маленька Бетти Блю, Гемпти-Домпти, мамуся Гоббард, кітка, пес, коні, ведмедик Теди (тедйбер), великі дзигари, чайний сервіс і карти — все тут єд-